МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ, КРАЄЗНАВСТВА І ТУРИЗМУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОГО НАПРЯМУ

«ЮНІ ЕКСКУРСОВОДИ»

Основний рівень

3 роки навчання

Київ – 2023

«Схвалено для використання в освітньому процесі»
Рішення експертної комісії з позашкільної освіти від 21.06.2023
(протокол № 2)

Зареєстровано у каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам за № 8.0058-2023

Автори програми:

Дюдя Людмила Юріївна – методист відділу спортивного туризму і краєзнавства, керівник гуртка «Юні екскурсоводи» Комунального закладу Київської обласної ради «Центр творчості дітей та юнацтва Київщини»

Костенко Наталія Михайлівна – провідний бібліотекар, керівник зразкового Музею народного побуту Київщини Відокремленого структурного підрозділу «Технолого-економічний фаховий коледж Білоцерківського національного аграрного університету»

Пояснювальна записка

Важливими складовими громадянського та патріотичного виховання дітей та молоді є знання історії України та культурного надбання українського народу в усьому різноманітті національних особливостей.

Серед найпоширеніших форм позашкільної освіти, які мають вагомий виховний потенціал і суттєво впливають на формування особистості вихованців, є музейна та екскурсійна робота. У процесі зазначеної діяльності педагог, заклад освіти мають можливість формувати активну громадянську позицію дитини, сприяти усвідомленню нею особистої причетності до збереження історико-культурних надбань України та подій сьогодення.

Створення навчальної програми з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напряму «Юні екскурсоводи» (далі – програма «Юні екскурсоводи») обумовлено необхідністю підготовки екскурсоводів музеїв закладів освіти – розробників різних видів екскурсій та краєзнавчих маршрутів, знавців історії, культури, звичаїв, традицій та обрядів українського народу, дослідників природи рідного краю.

Програму «Юні екскурсоводи» розроблено із урахуванням положень Законів України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», листа Інституту інноваційних технологій і змісту освіти від 05 червня 2013 року № 14.1/10-1685 «Про методичні рекомендації щодо змісту та оформлення навчальних програм з позашкільної освіти».

Під час укладання програми використано матеріали навчальних програм «Юні екскурсоводи» (автор Д.Г. Омельченко, 1996 рік) та «Юні музеєзнавці» (автор Л.А. Гайда, 2006 рік), затверджених Міністерством освіти і науки України.

Метою програми є формування компетентностей особистості у процесі засвоєння базових знань з музеєзнавства та екскурсійної діяльності.

Основні завдання програми полягають у формуванні таких компетентностей:

1. *Пізнавальна компетентність*: уміння спостерігати за навколишнім середовищем, знайомитися з пам’ятками природи, історії і культури, формувати особистісне сприйняття дослідженого матеріалу.

2. *Практична компетентність*: працювати з документацією музею; створювати умови для зберігання предметів музейного фонду; опрацьовувати архівні джерела, літературу; вести записи спогадів та розповідей свідків – очевидців історичних подій; здійснювати краєзнавчий пошук за визначеною темою; розробляти екскурсійні маршрути, готувати та проводити екскурсії різних видів; володіти культурою спілкування та мовлення; надавати першу домедичну допомогу, діяти відповідно до вимог безпеки життєдіяльності, правил дорожнього руху тощо під час екскурсій.

3. *Творча компетентність*: формування умінь узагальнювати результати своєї краєзнавчо-дослідницької роботи та презентувати їх одноліткам, жителям місцевих громад тощо; набуття досвіду підготовки та

проведення екскурсій, участь в екскурсіях, експедиціях, конференціях, акціях, краєзнавчій та дослідницькій роботі.

4. *Соціальна компетентність*: здатність до співробітництва, соціальна активність, збереження та примноження предметів духовної та матеріальної культури, звичаїв, традицій українського народу, повага до людей праці; формування позитивних якостей емоційно-вольової сфери (самостійність, колективізм, працелюбність, ініціативність, відповідальність, доброзичливість та інше); вміння працювати в колективі; свідоме ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих.

За змістовну основу програми «Юні екскурсоводи» взято ключові компоненти, що вивчаються у закладах загальної середньої освіти, знання яких мають бути поглиблені у гуртку шляхом міждисциплінарних зв'язків (історія України, регіональне краєзнавство, географія, українська мова та література, мистецтво, інформатика тощо).

Програма «Юні екскурсоводи» реалізується у гуртках туристсько-краєзнавчого напряму та передбачає навчання дітей у групах основного рівня протягом трьох років:

1 рік (вихованці орієнтовно 12-13 років) – 216 годин (6 год./тиждень);

2 рік (вихованці орієнтовно 14-15 років) – 216 годин (6 год./тиждень);

3 рік (вихованці орієнтовно 16-17 років) – 216 годин (6 год./тиждень).

Побудована програма блочно-концентричним способом, у її основу покладено базові блоки: краєзнавство, основи музеєзнавства, майстерність екскурсовода.

Важлива роль відводиться вивченню історії рідного краю, опануванню методикою та технікою проведення екскурсій, формуванню у гуртківців мовної культури.

Розподіл годин за розділами – орієнтовний. Теми подані у порядку зростання складності матеріалу.

Керівник гуртка, враховуючи рівень підготовки, вік, інтереси вихованців, стан матеріально-технічної бази закладу освіти, в якому працює гурток, в установленому порядку може вносити зміни до розподілу навчального часу в межах окремих розділів програми.

Основною навчальною базою для проведення занять гуртка є музеї закладів освіти. Заняття гуртка організовуються як теоретичні, так і практичні.

Зміст програми реалізується за допомогою сучасних педагогічних технологій: проєктних, інтерактивних та інформаційно-комунікативних. На заняттях гуртка застосовуються різноманітні методи навчання у залежності від віку гуртківців. Серед них: пояснювально-ілюстративні (розповідь, пояснення, бесіда, ілюстрація, презентація, дискусія тощо); репродуктивні (відтворювальні); тренінгові (розвиток знань, набуття вмінь та навичок); дискусійні; проблемно-пошукові (дослідницькі, пошукові).

Застосовуються різноманітні засоби навчання: наочні посібники, картографічний та роздатковий матеріали, електронні та технічні засоби навчання.

Перевірка знань та вмінь вихованців здійснюється під час проведення практичних занять, у процесі підготовки та проведення екскурсій, виступів, відвідування екскурсійних об'єктів, участі у краєзнавчих конкурсах, конференціях та експедиціях.

Основний рівень, перший рік навчання

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва розділу, тема	Кількість годин		
	Теоретичних	Практичних	Усього
Вступ	**2**	**-**	**2**
Розділ 1. Краєзнавство	**26**	**50**	**76**
1.1. Історія України та рідного краю	10	16	26
1.2. Туристсько-краєзнавчі можливості України та рідного краю	6	8	14
1.3. Краєзнавчі дослідження	10	26	36
Розділ 2. Основи музеєзнавства	**20**	**46**	**66**
2.1. Музеї та їх класифікація	2	4	6
2.2. Музей закладу освіти	2	6	8
2.3. Пошукова діяльність музею	10	12	22
2.4. Фонди музею, особливості їх збереження	2	8	10
2.5. Експозиційна робота музею	2	8	10
2.6. Просвітницька діяльність музею	2	8	10
Розділ 3. Майстерність екскурсовода	**28**	**40**	**68**
3.1. Класифікація екскурсій. Підготовка та основні етапи проведення екскурсій	6	6	12
3.2. «Портфель» екскурсовода	2	6	8
3.3. Схема маршруту та текст екскурсії	6	10	16
3.4. Основи етики та культури спілкування екскурсовода	4	4	8
3.5. Основи риторики	6	8	14
3.6. Безпека життєдіяльності під час проведення екскурсій	4	6	10
Підсумок	**-**	**4**	**4**
Разом	**76**	**140**	**216**

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год.)

Теоретична частина. Мета і завдання роботи гуртка. Особливості діяльності юних екскурсоводів.

Розділ 1. Краєзнавство (76 год.)

1.1. Історія України та рідного краю (26 год.)

Теоретична частина. Державна символіка, її призначення. Герб, прапор, гімн України та рідного краю(області, міста, району, територіальної громади, закладу освіти), їх вигляд, зміст та значення. Українська – державна мова. Національна та громадянська ідентичність. Загальна історія України та рідного краю (міста, села, району, територіальної громади, області) від заснування до сьогодення. Важливі історичні події та видатні земляки. Історичні пам'ятки рідного краю. Історія рідного краю через призму історії України та світу. Декомунізація та деколонізація.

Практична частина. Написання есе та нарисів. Створення презентацій, інфографіки, коротких інформаційних мультимедійних роликів чи відео сюжетів до визначних історичних дат України та рідного краю. Проведення інтелектуальних ігор та вікторин за темою.

1.2. Туристсько-краєзнавчі можливості України та рідного краю (14 год.)

Теоретична частина. Особливості географічного положення України та рідного краю (міста, села, району, територіальної громади, області). Фауна та флора України та рідного краю. Транспортний зв'язок та кордони України, рідного краю. Заклади культури та дозвілля рідного краю.

Практична частина. Оформлення карти України та рідного краю (міста, села, району, територіальної громади, області) з нанесенням об'єктів історичної та культурної спадщини. Створення презентацій, інфографіки, коротких інформаційних мультимедійних роликів чи відео сюжетів про перейменування назв населених пунктів, вулиць, закладів тощо. Вікторини «Моя Україна», «Вивчаємо рідний край».

1.3. Краєзнавчі дослідження (36 год.)

Теоретична частина. Зміст, напрями та принципи краєзнавчих досліджень. Історичні джерела (речові, візуальні, усні, писемні). Історичні джерела як засіб формування критичного мислення. Правила збереження та використання історичних документів. Прийоми роботи з текстами історичних документів. Збір краєзнавчих матеріалів. Зіставлення інформації з різних джерел. Основи медіа грамотності. Прилади та обладнання, необхідні для краєзнавчої та пошуково-дослідницької роботи. Особливості збору, зберігання та поширення інформації про учасників Революції Гідності та воїнів російсько-української війни. Написання та оформлення науково-

дослідницьких та пошукових робіт, звітів. Основи академічної доброчесності. Умови участі у всеукраїнських краєзнавчих конкурсах та експедиціях.

Практична частина. Дискусії за темою. Створення презентацій «Факти/Міфи». Робота з різними видами історичних джерел. Написання пошукових та науково-дослідницьких робіт для участі у місцевих, районних, обласних, всеукраїнських краєзнавчих експедиціях, конкурсах, конференціях, акціях тощо.

Розділ 2. Основи музеєзнавства (66 год.)

2.1. Музеї та їх класифікація (6 год.)

Теоретична частина. Музеєзнавство. Музей та його функції. Класифікація музеїв за формою власності та профілями. Музеї закладів освіти територіальної громади, району, області. Музей у закладі освіти. Основи музейної термінології: музей, профіль музею, фонди, експозиція, діорама, музейний предмет, легенда предмета, макет, муляж, подіум, раритет, реліквія, експонат, екскурсія, екскурсійна група тощо.

Практична частина. Відвідування найближчих державних музеїв та музеїв закладів освіти. Огляд сайтів державних музеїв та музеїв закладів освіти. Презентація діяльності музею закладу освіти. Термінологічний диктант.

2.2. Музей закладу освіти (8 год.)

Теоретична частина. Основні завдання та етапи створення музею закладу освіти (будь-якого профілю). Роль учнівського та педагогічного колективу, громадськості у створенні музею. Керівник та рада музею, їхні права та обов'язки. Вимоги до утримання приміщення та матеріально-технічного забезпечення музею. Тематико-експозиційний план музею. Документація музею. Методичні рекомендації МОН України щодо діяльності музеїв історичного профілю.

Практична частина. Розробка та презентація тематико-експозиційного плану музею (будь-якого профілю). Складання паспорту музею. Написання характеристики музею. Тестування за темою.

2.3. Пошукова діяльність музею (22 год.)

Теоретична частина. Мета та завдання пошукової роботи. Форми пошукової роботи: краєзнавчі експедиції, походи та екскурсії, опитування, листування, робота з архівними та бібліографічними джерелами тощо.

Практична частина. Запис спогадів і розповідей учасників та очевидців історичних подій. Анкетування. Робота з архівними матеріалами та літературою. Первинна обробка зібраних матеріалів.

2.4. Фонди музею, особливості їх збереження (6 год.)

Теоретична частина. Інструкція з обліку і збереження музейних фондів. Основний та допоміжний фонди музею. Методи комплектування фондів: тематичний, систематичний, комплексний. Акти прийому-передачі

експонатів та їх значення. Проблема збереження, евакуації та порятунку експонатів під час війни.

Практична частина. Заповнення актів прийому-видачі експонатів. Зразки опису предметів, облікових карток, каталогізація. Тренінг зі збереження музейних предметів основного та допоміжного фондів.

2.5. Експозиційна робота музею (10 год.)

Теоретична частина. Експозиція та її види (систематична, ансамблева, ландшафтна, тематична). Основні етапи та принципи створення експозиції. Художнє оформлення експозиції. Постійні та змінні експозиції. Реекспозиція. Виставки з фондів музею. Тематико-експозиційний план виставки та реекспозиції.

Практична частина. Знайомство з тематико-експозиційними планами музеїв закладів освіти та прикладами оформлення експозицій з окремих тем, виставками, які проводять музеї. Складання та презентація тематико-експозиційного плану виставки або реекспозиції розділу музею.

2.6. Просвітницька діяльність музею (10 год.)

Теоретична частина. Напрями, зміст та форми просвітницької діяльності музею: масові, групові, індивідуальні. Екскурсія – основна форма масової роботи в музеї. Сайти музеїв – джерело презентації їх діяльності. Співпраця музею з представниками державних та громадських організацій, закладів вищої освіти, засобами масової інформації тощо.

Практична частина. Ознайомлення з віртуальними екскурсіями на сайтах державних музеїв та закладів освіти. Написання замітки, статті про діяльність музею та юних екскурсоводів. Створення рекламних роликів про музей, історичну подію. Організація та проведення у соціальних мережах флешмобів та челенджів тощо.

Розділ 3. Майстерність екскурсовода (68 год.)

3.1. Класифікація екскурсій. Підготовка та основні етапи проведення екскурсій (12 год.)

Теоретична частина. Сутність екскурсії. Класифікація екскурсій за змістом, складом учасників, формою, місцем проведення, способом переміщення. Основні етапи організації та проведення екскурсії. Права та обов’язки екскурсовода. Вимоги до екскурсовода.

Практична частина. Зустрічі з досвідченими екскурсоводами державних музеїв та закладів освіти. Відвідування екскурсійних об’єктів регіону.

3.2. «Портфель» екскурсовода (8 год.)

Теоретична частина. Сутність поняття «портфель екскурсовода». Зміст та склад «портфелю екскурсовода».

Практична частина. Складання переліку матеріалів «портфеля» до заданої теми та виду екскурсії.

3.3. Схема маршруту та текст екскурсії (16 год.)

Теоретична частина. Теми та мета, вид екскурсії, їх взаємозв'язок. Підбір матеріалів (літератури, визначення екскурсійних об'єктів, експонатів, інших джерел екскурсійного матеріалу). Комплектування «портфеля екскурсовода». План та схема-маршрут екскурсії. Контрольний та індивідуальний тексти екскурсії.

Практична частина. Розробка плану та схеми-маршруту екскурсії у музеї закладу освіти. Складання контрольного та індивідуального текстів екскурсії.

3.4. Основи етики та культури спілкування екскурсовода (8 год.)

Теоретична частина. Особливості спілкування екскурсовода з різними категоріями відвідувачів музею. Вербальні та невербальні засоби спілкування. Звертання. Жести. Зовнішній вигляд екскурсовода.

Практична частина. Рольові ігри та тренінгові заняття із відпрацювання різноманітних ситуацій спілкування під час екскурсій.

3.5. Основи риторики (14 год.)

Теоретична частина. Поняття риторики. Цікаві факти з історії риторики. Промова та її особливості. Стилі мовлення. Голос, дикція, чіткість вимови та інтонації в сприйманні інформації аудиторією. Прийоми розвитку пам'яті та ефективного запам'ятовування.

Практична частина. Вправи на дикцію, артикуляцію. Виразне читання прозових та римованих текстів. Вправи із застосуванням прийомів ефективного запам'ятовування.

3.6. Безпека життєдіяльності під час підготовки та проведення екскурсій(10 год.)

Теоретична частина. Основи невідкладної домедичної допомоги. Пожежна безпека у музеї закладу освіти. Безпека при користуванні електротехнікою (комп'ютерна, мультимедійна техніка, телевізори, відеопроєктори тощо).

Практична частина. Надання невідкладної домедичної допомоги. Інструктаж з користування вогнегасником. Тренінг щодо дій екскурсовода при виникненні пожежі у приміщенні музею.

Підсумок (4 год.)

Практична частина. Підбиття підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- основні поняття та терміни, класифікацію музеїв;
- музеї України та мережу музеїв закладів освіти рідного краю;
- етапи організації та створення музею закладу освіти;
- умови для зберігання предметів музейного фонду;
- права та обов'язки екскурсовода, керівника музею та ради музею;
- зміст та завдання експозиційної, просвітницької, пошукової діяльності музею;

- туристсько-краєзнавчі особливості та можливості рідного краю;
- зміст, напрями та вимоги до пошукової, науково-дослідницької роботи екскурсоводів, основи академічної доброчесності;
- етапи організації та проведення екскурсії;
- основи етики та культури спілкування, риторики екскурсовода;
- вимоги до дотримання норм безпеки життєдіяльності під час підготовки та проведення екскурсій у приміщенні музею.

Вихованці мають вміти і застосовувати:

- працювати з документацією музею;
- розрізняти види експозицій та розробляти тематико-експозиційні плани музею, виставки;
- працювати з архівними джерелами, довідниками, путівниками, картосхемами, вести запис спогадів та розповідей свідків, очевидців історичних подій, проводити анкетування;
- проводити краєзнавчий пошук за конкретною темою;
- розробляти плани та схеми-маршрути, складати тексти екскурсій різних видів;
- володіти культурою спілкування та мовлення;
- діяти відповідно до вимог безпеки при виникненні пожежі у приміщенні музею.

Вихованці мають набути досвід:

- роботи з документацією музею (складання та оформлення паспорту музею, характеристики, актів прийому-видачі експонатів);
- обліку та збереження музейних фондів;
- роботи з архівними джерелами, літературою, картосхемами;
- запису спогадів та розповідей свідків, очевидців історичних подій, проведення анкетування;
- здійснення краєзнавчого пошуку за конкретною темою;
- написання пошукових, науково-дослідницьких робіт та участі у краєзнавчих конкурсах, експедиціях;
- розробки тематико-експозиційних планів музею, виставки, планів та схем-маршрутів екскурсій, складання текстів екскурсій різних видів;
- дотримання основних вимог етики та культури спілкування під час екскурсій;
- постановки голосу, вправляння з дикції, вимови, інтонації та застосування прийомів ефективного запам’ятовування.

Основний рівень, другий рік навчання

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	Теоретичних	Практичних	Усього

Вступ	2	-	**2**
Розділ 1. Краєзнавство	**32**	**52**	**84**
1.1. Пам'ятки історії та культури рідного краю	18	24	42
1.2. Краєзнавчий маршрут, екскурсія рідним краєм	14	28	42
Розділ 2. Основи музеєзнавства	**14**	**22**	**36**
2.1. Фондова та експозиційна робота музею	4	4	8
2.2. Присвоєння та підтвердження почесного звання «Зразковий музей» музею закладу освіти	2	4	6
2.3. Музей закладу освіти як культурно-просвітницький центр	4	8	12
2.4. Видавнича діяльність музею	4	6	10
Розділ 3. Майстерність екскурсовода	**38**	**54**	**92**
3.1. Прийоми ведення екскурсії	18	26	44
3.2. Техніка ведення екскурсії	10	16	26
3.3. Основи риторики	8	10	18
3.4. Безпека під час екскурсій	2	2	4
Підсумок	**-**	**2**	**2**
Разом	**86**	**130**	**216**

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год.)

Зміст і завдання діяльності гуртка на навчальний рік.

Розділ 1. Краєзнавство (84 год.)

1.1. Пам'ятки історії та культури. Вивчення та охорона пам'яток рідного краю (42 год.)

Теоретична частина. Державні та громадські організації України, що займаються охороною пам'яток історії та культури. Архітектурні, містобудівні та природні об'єкти рідного краю. Пам'ятники видатним людям.

Практична частина. Екскурсії до визначних місць, цікавих об'єктів та пам'ятників свого краю. Екскурсії до музеїв. Інтерактивні ігри та вікторини за темою. Написання есе про пам'ятку архітектури та культури (за власним вибором).

1.2. Краєзнавчий маршрут, екскурсія рідним краєм (42 год.)

Теоретична частина. Тема, мета та завдання екскурсійного маршруту. Дослідження та вивчення району майбутньої екскурсії. Краєзнавча література та картографічний матеріал району екскурсії. Обробка зібраних

матеріалів. Фото-та відеоматеріали. Опис та звіт про здійснену екскурсію рідним краєм. Структура звіту.

Практична частина. Розробка, опис та здійснення екскурсій рідним краєм. Створення презентацій екскурсійних маршрутів, розміщення їх на сайті закладу освіти та у соціальних мережах.

Розділ 2. Основи музеєзнавства (30 год.)

2.1. Фондова та експозиційна робота музею закладу освіти (8 год.)

Теоретична частина. Комплектування, облік та зберігання музейних фондів. Оригінальні експонати музею. Систематичне комплектування фондів відповідно до профілю музею та поповнення їх матеріалами краєзнавчих експедицій. Умови збереження матеріалів в експозиції та фондах музею. Тематико-експозиційний план музею відповідного профілю.

Практична частина. Складання акту прийому-передачі музейних предметів. Опис музейних предметів для облікової картотеки. Оформлення виставки або окремого розділу експозиції музею закладу освіти.

2.2. Присвоєння та підтвердження почесного звання «Зразковий музей» музею закладу освіти (6 год.)

Теоретична частина. Обов'язкова документація музею. Річний план діяльності музею. Звіт про діяльність музею. Інвентарна книга експонатів.

Практична частина. Перегляд обов'язкової документації музею закладу освіти, зокрема інвентарної книги. Розробка річного плану роботи музею. Написання звіту про діяльність музею.

2.3. Музей закладу освіти як культурно-просвітницький центр(12 год.)

Теоретична частина. Музейні матеріали під час позашкільних заходів: заняття, зустрічі, учнівські конференції, круглі столи, народні свята та відзначення важливих подій з історії України, рідного краю тощо. Співпраця музею з іншими музеями, бібліотеками, архівами, закладами культури, науковцями, громадськими організаціями, засобами масової інформації, місцевими жителями тощо.

Практична частина. Участь у місцевих (у територіальних громадах),обласних, всеукраїнських заходах з відзначення та вшанування важливих історичних подій рідного краю та України. Складання сценарію масових заходів.

2.3. Видавнича діяльність музею (10 год.)

Теоретична частина. Видавнича діяльність музею: створення буклетів, оформлення збірників пошукових робіт, зібрань спогадів очевидців, створення відео презентацій і фільмів на основі матеріалів музею та пошукової роботи екскурсоводів.

Практична частина. Виготовлення буклету музею. Збір фото- та відеоматеріалів для презентації діяльності екскурсоводів.

Розділ 3. Майстерність екскурсовода (92 год.)

3.1. Прийоми ведення екскурсій (44 год.)

Теоретична частина. Сутність і класифікація методичних прийомів екскурсії. Показ в екскурсії, його завдання. Методичні прийоми показу. Вибір місця для огляду об'єкта. Розміщення і переміщення групи під час екскурсії. Використання «портфеля екскурсовода». Схема послідовності дій екскурсовода при показі об'єкта.

Практична частина. Відпрацювання методичних прийомів показу підчас екскурсій у музеї закладу освіти та проходження екскурсійних маршрутів рідного краю. Зустрічі з досвідченими екскурсоводами державних музеїв та закладів освіти. Відвідування екскурсій різних видів.

3.2. Техніка ведення екскурсії (26 год.)

Теоретична частина. Сутність поняття техніки ведення екскурсії. Основні вимоги до ведення екскурсії (перевірка матеріалів «портфеля екскурсовода», знайомство з групою, розміщення та переміщення групи відносно експонатів, об'єктів, контроль екскурсовода за часом екскурсії, відповіді на питання відвідувачів, дотримання елементу ритуалу при відвідуванні меморіалів, цвинтарів, поховань тощо). Аналіз проведеної екскурсії.

Практична частина. Аналіз різних видів екскурсій. Відпрацювання техніки ведення екскурсій у музеї закладу освіти та під час проходження екскурсійних маршрутів рідного краю.

3.3. Основи риторики (18 год.)

Теоретична частина. Тема та мета виступу. Структура виступу. Конспект виступу. Основні форми викладу: розповідь, опис, пояснення, міркування. Сюжетність у побудові виступу. Засоби мовленнєвої виразності. Цитування, афоризми, посилання, фразеологізми. Раціональні прийоми роботи з текстом.

Практична частина. Складання тексту виступу. Аналіз структури промов, виступів. Підготовка і демонстрація виступів на запропоновану тему з використанням цитат, афоризмів, посилань, фразеологізмів. Тренінги з удосконалення дикції, артикуляції, вимови. Вправи із застосування прийомів ефективного запам'ятовування.

3.4. Безпека життєдіяльності під час екскурсій (4 год.)

Теоретична частина. Безпека під час екскурсій у приміщенні та на вулиці.

Практична частина. Визначення рівня безпечності екскурсій у приміщенні та на вулиці.

Підсумок (2 год.)

Теоретична частина. Підбиття підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- зміст та форми просвітницької, видавничої діяльності музею;
- пам'ятки історії, культури рідного краю та нормативно-законодавчі акти щодо їх охорони;
- вимоги до розробки та підготовки краєзнавчих маршрутів, екскурсій рідним краєм;
- методичні прийоми та техніку проведення екскурсій;
- основи риторики: структуру та форми виступів, засоби мовленнєвої виразності, прийоми роботи з текстом;
- вимоги до безпеки під час екскурсій у приміщенні музею та навулиці.

Вихованці мають вміти і застосовувати:

- працювати з обов'язковою документацією та обліковими картотеками музею закладу освіти;
- організовувати та проводити дослідження району майбутньої екскурсії, працювати з картографічним матеріалом;
- володіти основами обробки зібраних матеріалів дослідження та написання звіту про здійснену екскурсію рідним краєм;
- розробляти річний план роботи музею та складати звіт про його діяльність;
- розробляти, створювати та оформлювати буклети музею закладу освіти, збірники, журнали, зібрання матеріалів пошукової роботи юних екскурсоводів;
- застосовувати методичні прийоми та техніку проведення екскурсій;
- володіти засобами мовленнєвої виразності;
- готувати виступ та презентацію до нього;
- дотримуватись безпечних умов під час проведення екскурсій на вулиці та у приміщенні музею.

Вихованці мають набути досвід:

- роботи з обов'язковою документацією та обліковими картотеками музею закладу освіти;
- організації та проведення дослідження району майбутньої екскурсії, роботи з картографічним матеріалом;
- обробки зібраних матеріалів дослідження та написання звіту про здійснену екскурсію рідним краєм;
- розробки річного плану роботи музею та складання звіту про його діяльність;
- формування буклетів музею, збірників, журналів, зібрань матеріалів пошукової роботи юних екскурсоводів;
- написання пошукових, науково-дослідницьких робіт;

- участі у краєзнавчих конкурсах та експедиціях, масових заходах з відзначення та вшанування історичних подій України, рідного краю;
- дотримання основних вимог мовного етикету під час екскурсій;
- підготовки виступу та презентації до нього;
- дотримання безпечних умов під час проведення екскурсій на вулиці та у приміщенні музею.

Основний рівень, третій рік навчання

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	Теоретичних	Практичних	Усього
Вступ	**2**	**-**	**2**
Розділ 1. Краєзнавство	**28**	**52**	**80**
1.1. Природа та екологія рідного краю	8	12	20
1.2. Краєзнавчі дослідження рідного краю	20	40	60
Розділ 2. Основи музеєзнавства	**12**	**20**	**32**
2.1. Українське музеєзнавство	4	8	12
2.2. Особливості діяльності профільних музеїв	4	4	8
2.3. Музей та сучасні інформаційні технології	4	8	12
Розділ 3. Майстерність екскурсовода	**34**	**66**	**100**
3.1. Розробка та проведення екскурсій	14	24	38
3.2. Прийоми ведення екскурсій	10	28	38
3.3. Психологічна підготовка екскурсовода	8	12	20
3.4. Безпечні умови організації екскурсії	2	2	4
Підсумок	**-**	**2**	**2**
Разом	**76**	**140**	**216**

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 год.)

Теоретична частина. Зміст і завдання діяльності гуртка.

Розділ 1. Краєзнавство (80 год.)

1.1. Природа та екологія рідного краю (20 год.)

Теоретична частина. Сутність та напрями природоохоронної діяльності.Завдання заповідників, заказників, національних парків. Заповідники ізаказники рідного краю. Лісництво краю. Садово-паркове мистецтво.

Практична частина. Навчальні екскурсії до заповідників, лісництв, ботанічного саду. Участь у місцевих природоохоронних заходах, екологічних акціях.

1.2. Краєзнавчі дослідження рідного краю (60 год.)

Теоретична частина. Зміст краєзнавчих досліджень рідного краю. Стаціонарні та польові краєзнавчі дослідження у територіальній громаді, районі, області. Основи архівознавства. Архіви державні різного рівня (місцеві, районні, територіальної громади, обласні), закладів освіти, установ, організацій та підприємств як джерело краєзнавчої інформації. Друковані архіви. Сайти-архіви. Галузевий державний архів Українського інституту національної пам'яті. Алгоритм роботи з архівами. Написання та оформлення науково-дослідницьких та пошукових робіт, звітів.

Практична частина. Ознайомлення з описами архівних справ. Робота з каталогами архівів. Написання пошукових та науково-дослідницьких робіт для участі у місцевих, районних, обласних, всеукраїнських краєзнавчих експедиціях, конкурсах, конференціях, акціях тощо.

Розділ 2. Основи музеєзнавства (32 год.)

2.1. Українське музеєзнавство (12 год.)

Теоретична частина. Розвиток українського музеєзнавства як науки. Діяльність видатних вчених-краєзнавців України та рідного краю. Наукові центри України, що займаються вивченням історико-культурної спадщини. Громадські пам'яткоохоронні організації. Типи і профілі музеїв. Національні музеї України.

Практична частина. Зустрічі з науковцями, музеєзнавцями, представниками організацій, що займаються справами охорони історико-культурної спадщини регіону. Інтерактивні ігри та вікторини за темою.

2.2. Особливості діяльності профільних музеїв (8 год.)

Теоретична частина. Класифікація музеїв за типами і профілями. Музейно-архітектурні комплекси. Музеї під відкритим небом. Музеї закладів освіти області, району, територіальної громадита особливості їх діяльності відповідно до профілю.

Практична частина. Відвідування музеїв закладів освіти різних профілів. Ознайомлення зі специфікою фондів, експозицій та форм діяльності музеїв територіальної громади,району, області.

2.3. Музеї та сучасні інформаційні технології (12 год.)

Теоретична частина. Інформатизація фондів. Світові музейні зібрання в мережі «Інтернет». Банк даних про музеї України. Сайти державних музеївта закладів освіти. Віртуальні екскурсії.

Практична частина. Знайомство та огляд електронних каталогів музею. Відвідування віртуальних екскурсій на сайтах музеїв. Створення інформаційної бази фондів музею закладу освіти.

Розділ 3. Майстерність екскурсовода (100 год.)

3.1. Розробка та проведення екскурсій (38 год.)

Теоретична частина. Класифікація екскурсій та диференціація екскурсійного обслуговування. Етапи підготовки екскурсії. Формулювання теми та мети екскурсії відповідно до її виду. Підбір матеріалів (літератури, визначення екскурсійних об'єктів, експонатів, музичного супроводу, аудіо та відео матеріалів, інших джерел екскурсійного матеріалу). Комплектування «портфеля екскурсовода». Алгоритм складання плану та схеми-маршруту екскурсії; контрольного та індивідуального текстів, методичної розробки, карток об'єктів екскурсії. Створення «віртуальних екскурсій» (мультимедійних презентацій та відеофільмів). Особливості проведення екскурсії у заповідниках, лісництвах та ботанічних садах.

Практична частина. Розробка та проведення екскурсій різних видів. Складання контрольного та індивідуального текстів екскурсії, методичної розробки екскурсії, карток об'єктів екскурсії. Створення «віртуальних екскурсій» (мультимедійних презентацій та відеофільмів).

3.2. Прийоми ведення екскурсій (38 год.)

Теоретична частина. Сутність та завдання методичного прийому розповіді в екскурсії. Основні вимоги до розповіді. Класифікація прийомів розповіді: екскурсійна довідка, опис, характеристика, пояснення, рекомендація, репортаж, цитування, питання-відповіді, посилання на очевидців, прийом новизни матеріалу, словесний (літературний) монтаж, прийом співучасті, зіштовхування суперечливих версій, персоніфікації, проблемна ситуація, відступу, індукції та дедукції тощо.

Практична частина. Відпрацювання методичних прийомів розповіді під час екскурсій у музеї закладу освіти, здійснення подорожей екскурсійними маршрутами рідного краю. Зустрічі з досвідченими екскурсоводами державних музеївта закладів освіти. Відвідування різних видів екскурсій.

3.3. Психологічна підготовка екскурсовода (20 год.)

Теоретична частина. Різновиди психологічних аудіовізуальних прийомів утримання та активізації уваги екскурсантів. Аналіз особливостей майбутньої аудиторії. Прийоми вироблення впевненої поведінки екскурсовода. Дискусія та культура її ведення. Стилістика усного мовлення.

Практична частина. Вправи на емпатію. Тренінги з вироблення впевненої поведінки екскурсовода та подолання психологічного бар'єру. Проведення дискусії за визначеною темою.

3.4. Безпечні умови організації екскурсії (4 год.)

Теоретична частина. Дотримання умов безпеки життєдіяльності під час екскурсій у приміщенні та на вулиці. Безпека під час проведення екскурсій різного виду.

Практична частина. Визначення рівня безпечності екскурсій різних видів.

Підсумок (2 год.)

Практична частина. Підбиття підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- відомих вчених-краєзнавців України та рідного краю;
- особливості функціонування профільних музеїв;
- основи архівознавства;
- сучасні інформаційні технології у роботі музеїв;
- сутність та завдання природоохоронної діяльності;
- методичні прийоми та техніку проведення екскурсій;
- особливості проведення екскурсій у закладах освіти, заповідниках, лісництвах та ботанічних садах, територією рідного краю;
- основи психологічної підготовки екскурсовода та його взаємодії з аудиторією;
- вимоги до дотримання умов безпекижиттєдіяльності під час підготовки та проведення екскурсій різних видів.

Вихованці мають вміти і застосовувати:

- визначати профілі музеїв із урахуванням специфіки їхніх фондів, експозицій та форм діяльності;
- працювати з архівними матеріалами, електронними каталогами музею;
- підбирати матеріали для створення віртуальних екскурсій, розміщувати їхна сайтах закладів;
- розробляти екскурсії рідним краєм та музеєм закладу освіти;
- застосовувати методичні прийоми та техніку проведення екскурсій;
- готувати пошукові, науково-дослідницькі роботи з історії рідного краю;
- дотримуватись вимог щодо забезпечення безпечних умов організації різних видів екскурсій.

Вихованці мають набути досвід:

- роботи у музеях різних профілів;
- роботи в архівах, з електронними каталогами музею, відбору матеріалів для створення віртуальних екскурсій на сайтах закладів;
- розробки, підготовки та проведення екскурсій різних видів;
- написання пошукових, науково-дослідницьких робіт та участі у краєзнавчих конкурсах та експедиціях, масових заходах з відзначення та вшанування історичних подій рідного краю та України;
- впевненої поведінки екскурсовода;
- культури ведення дискусії;
- організації та дотримання безпеки під час проведення екскурсій різних видів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13 грудня 2022 року № 2834-IX

2. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII

3. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» від 09 квітня 2015 року № 314-VIII.

4. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» від 09 квітня 2015 року№ 316-VIII

5. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09 квітня 2015 року № 317-VIII

6.Закон України «Про музеї та музейну справу» № 249/95-ВР від 28.06.1995р. // Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища: зб. офіц. док. / упоряд. В.І. Фрич. – К.: Істина, 2002

7. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641»

8. Наказ Міністерства культури України від 21.07.2016 № 580 «Про затвердження Інструкції з організації обліку музейних предметів», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 12 серпня 2016 року за № 1129/29259

9. Наказ Міністерства культури України від 21.03.2016 № 144 «Про затвердження Положення про фондово-закупівельну комісію музею», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 11 квітня 2016 року за № 533/28663

10. Положення «Про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України» затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 22.10.2017р. № 1195 «Про затвердження положень про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України від 10 листопада 2017 року за № 1415/26192

11. Положення «Про присвоєння звання «Зразковий музей» музеям при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України», затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 22.10.2017р. № 1195 «Про затвердження положень про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України від 10 листопада 2017 року за № 1415/26192

12. Інструкція щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 02.10.2014 № 1124 «Про затвердження нормативно-правових актів, які регламентують порядок організації туристсько-краєзнавчої роботи», зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 27.10.2014 за № 1340/26117

13. Абрамович С.Д. Мовленнєва комунікація: підручник / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарькова. − К.: Центр навч. л-ри, 2004. − 472 с.

14. Абрамович С.Д. Риторика: навч. посіб. / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарькова. − Л.: Світ, 2001. − 240 с.

15. Артемчук Г. Методика організації науково-дослідницької роботи / Г. Артемчук – К.: Фортуна, 2000. − 150 с.

16. Бабарицька В. Екскурсознавство і музеєзнавство: Навч. посіб. / В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська − К.: Альтерпрес, 2012. − 144 с.

17. Булигіна Л.В. Тренінгова робота з учнями при підготовці до публічних виступів / Л.В. Булигіна // Обдарована дитина. − 2011. – № 7. – С. 38-42

18. Бутенко Н.Ю. Психологічні особливості публічного виступу / Н.Ю. Бутенко // Комунікативна майстерність викладача: навч. посіб.− К., 2005

19. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: посібник / Ф. Вайдахер; пер. з нім. В. Лозинський, О. Лянг, Х. Назаркевич. – Л.: Літопис, 2005. − 280 с.

20. Войчик С. Шкільний музей як центр історико-краєзнавчих досліджень / С. Войчик // Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю Волинського краєзнавчого музею та 60-річчю Колодяжненського літ.-мемор. Музею Лесі Українки: наук. зб. – Луцьк, 2009. – вип. 4. – С. 302-307

21. Гайда Л.А. Музеєзнавство в закладах освіти: навчально-методичний посібник / Л.А. Гайда. – Кіровоград: Видавництво Кіровоградського обласного інституту післядипломної освіти імені Василя Сухомлинського, 2006. − 106 с.

22. Ганнусенко Н.І. Проектування шкільної музейної експозиції. Залучення учнівської молоді до вивчення і збереження пам’яток історії та культури рідного краю / Н.І. Ганнусенко. – К., 1990. − 120 с.

23. Децик Р.А. Музей – історичний скарб народу: метод. посіб. / Р.А. Децик. – Ужгород: Гражда, 2007. − 100 с.

24. Довідник з академічної доброчесності для школярів / уклад. М.В. Грирор'єва, О.І. Крикова, Є.Г. Пєвко; за заг. Ред. О.О. Гужви. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. – 64с.

25. Єлісовенко Ю.П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення: Навч. посіб. / Ю.П. Єлісовенко, В. В. Рідун − К.: Атіка, 2008. − 204 с.

26. З досвіду музеєфікації пам'ятників і пам'ятних знаків доби тоталітаризму: Інформаційно-методичні матеріали / Б.О. Ведибіда, В.Б.Павлов. – К.: Національний музей історії України, 2016. – 46 с.

27. Іставей Роб. Як запам'ятовувати (майже) все і завжди. Приголомшливі лайфхаки для прокачки вашої пам'яті / Іставей Р. – Х.:«Клуб сімейного дозвілля», 2018. – 179 с.

28. Історичне краєзнавство. Як написати науково-дослідницьку роботу: запитання та відповіді / І.А. Коляда, Я.М. Камбалова, О.Ю. Кирієнко; (відп. за вип. канд. філос. н. Лісовий О.В., Неділько С.В.). – К., 2021. – 172 с.

29. Коваленко С.М. Сучасна риторика: навч.-практ. посіб. / С.М. Коваленко – Тернопіль: Мандрівець, 2007. – 184 с.

30. Кострица М. Шкільна краєзнавчо-туристська робота / М. Кострица, В. Обозний – К., 1995. – 165 с.

31. Лепеха Т.В. Українознавство: Навч. посіб. / Т.В. Лепеха – К.: Вид. центр «Просвіта», 2005. – 376 с.

32. Личак І.С. Організація музейної справи у навчальному закладі: метод. посіб. / І.С. Личак. – Біла Церква, 2008. – 116 с.

33. Мацько Л.І. Риторика: Навч. посіб. / Л.І. Мацько, О.М. Мацько – К.: Вища школа, 2003. – 311 с.

34. Методичні рекомендації з питань провадження екскурсійної діяльності / Н. Гасюк, М. Головатий, Р. Красій, В. Передерко – Івано-Франківськ, 2009. – 49 с.

35. Методичні рекомендації щодо висвітлення періоду радянського тоталітаризму в експозиційно-виставковій діяльності історичних і краєзнавчих музеїв (з досвіду роботи музеїв тоталітаризму і політичних репресій м. Києва) / Б.О. Ведибіда. – К.: Національний музей історії України, 2016. – 78 с.

36. Нікітіна І.П. Науково-дослідницька діяльність учнів 5-11 класів / І.П. Нікітіна, Ю.О. Нікітін, В.В. Шеліхова, О.Л. Кожем'яка. – Х.: Основа, 2003. – 150 с.

37. Олійник О.Б. Риторика: Навч. посіб. / О. Б. Олійник − К.: Кондор, 2009. − 170 с.

38. Опорний конспект лекцій з дисциплін «Екскурсознавсто», «Організація екскурсійних послуг» (для студентів спеціальності Менеджмент

готельного курортного і туристського сервісу» і «Туризм») / Уклад.: М.М. Поколодна. – Х.: ХНАМГ, 2007. – 65 с.

39. Основи музеєзнавства: навчально-методичний посібник / О.О. Салата – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015 – 164 с.

40. Петронівський В.Л. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. / В.Л. Петронівський, М.Й. Путинський – К.: Знання, 2006. – 575 с.

41. Програма для туристсько-краєзнавчих гуртків позашкільних закладів «Юні екскурсоводи» / за ред. Д. Г. Омельченко. – К.: ІЗМН, 1996. – 10 с.

42. Романенко Ю. Підготовка виступу на зборах і семінарах (урок з мовленнєвого розвитку у 10 класі) / Ю. Романенко // Урок української.– 2008. – № 3/4. – С. 46-49

43. Рутинський М.Й. Музеєзнавство: навч. посіб. / М.Й. Рутинський, О.В. Стецюк − К.: Знання, 2008. – 160 с.

44. Семчук Д.Б. Вивчення практичної стилістики та культури мовлення: 10-11 класи / Д.Б. Семчук. – К.: Шкільний світ, 2009. – 179 с.

45. Халмурадов Б.Д. Безпека життєдіяльності. Перша допомога в надзвичайних ситуаціях: Навч. посіб. / Б.Д. Халмурадов − К.: Центр навчальної літератури, 2006. − 138 с.

46. Шевченко В.В. Музеєзнавство: Навч. посіб. / В.В. Шевченко, І.М. Ломачинська – К.: Університет «Україна», 2007. – 150 с.

Електронний ресурс

1. Байкєніч Г., Охрімчук О. Революція в музеї: посібник щодо оновлення змісту експозицій шкільних музеїв. Дніпро: ЛІРА, 2021. – 188 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://surl.li/fkyvu

2. Віртуальний 3D-тур у Музеї цивільного захисту «Зірка Ролин» [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://surl.li/flapn

3. Віртуальний музей російської агресії [Електронний ресурс] – Режим доступу:https://rusaggression.gov.ua/ua/home.html

4. Галузевий державний архів Українського інституту національної пам’яті [Електронний ресурс] – Режим доступу:https://www.hdauinp.org.ua/ua/

5. Довідник з академічної доброчесності для школярів / за заг. ред. О.О. Гужви: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2018. – 69 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://surl.li/cgnhz

6. Дюдя Л., Мокренчук О. Методичні рекомендаціїщодо створення та використання в освітньому процесі Інформаційної медіатеки «Україна назавжди: вивчаємо, пам’ятаємо, зберігаємо» (2020р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://surl.li/fgayu

7. Збірник матеріалів УІНПУ. Декомунізація: що і чому перейменовувати й демонтувати [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://surl.li/fllar

8. Музейний портал. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://museum-portal.com/ua/muzeyi

9. Музей становлення Української нації [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.museumsun.org/aboutmuseum/

10. Музей гетьманства [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.getman-museum.kiev.ua

11. Музейна справа: методичні рекомендації на допомогу керівнику музею при закладі освіти) [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://umansutur.at.ua/index/elektronna_biblioteka/0-57

12. Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://maidanmuseum.net/

13. Національний військово-історичний музей України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nvimu.com.ua

14. Національний музей історії України у Другій світовій війні [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://warmuseum.kyiv.ua/

15. Національний музей літератури України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.museumlit.org.ua/

16. Національний музей Голодомору-геноциду [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://surl.li/bgluo

17. Національний музей українського народного декоративного мистецтва [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mundm.kiev.ua

18. Національний музей «Чорнобиль» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.chornobylmuseum.kiev.ua

19. Педагогічний музей України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pmu.in.ua

20. Прадун Валерій. Методичний сайт (для вчителів історії та правознавства) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http:// www.sk-istoriya.jimdo.com

21. Рекомендації щодо підготовки і проведення екскурсії по музею навчального закладу [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://surl.li/flarj

22. Терехова Л. Путівник з академічної доброчесності для позашкілля створено в межах проєкту «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти» (2022р.)[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://surl.li/fdaqz

23. Сабол Д. М. Психологічні аспекти підготовки екскурсоводів та лекторів шкільних музеїв [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://surl.li/flaru

24. Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства та туризму учнівської молоді [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://patriotua.org/

25. Український інститут національної пам’яті [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uinp.gov.ua/